

”עדי עד שמו הגדול”

ברכת ”בחך שאמר”, שירת הים וק”ש

**שירת הים וגלות אדום • גלות אדום מקורה בעמלק • סמיכות
גאולה לתפילה • ”שמו הגדול” • ”שמש ומגן ה’ אלקים”
• שירת הים וקריאת שמע • יעקב אבינו וקריאת שמע •
”ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד” • מעלין בקודש • גאולת
ישראל • ירושלים - כעיר שחוברה לה יחדיו**

תפילת שחרית כוללת את פסוקי דזמרה, את קריאת שמע, שהיא קבלת עול מלכות שמים, ואת תפילה עמידה - לפי סדר זה דווקא. לפסוקי דזמרה קודמת ברכה, 'ברוך שאמר', שיסודה בפתק שנפל מן השמים (עי' ט"ז, אורח חיים סימן נא, ס"ק א), וזה לשונה: "הא-ל האב הרחמן, המהולל בפה עמו, משובח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו, ובשירי דוד עבדך נהלך ה' אלקינו בשבחות ובזמירות, נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך, ונמליכך מלכנו אלקינו, יחיד חי העולמים, מלך משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול".

עיקר פסוקי דזמרה הם לקט מזמורים מספר תהילים, והם חותמים בשירת הים, כלשון הפיתקא מן שמיא, "משובח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו". שהרי ישראל בצאתם ממצרים נקראו "עבדי ה'", כמ"ש "עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כה, מב). וכן אמרו במדרש, שישראל ראו השכינה בים ונעשו חסידים, וז"ל המדרש: "כל זמן שישראל רואים את הקב"ה, הם נעשים חסידים. ראוהו בים נעשו

חסידיים ואמרו שירה שנאמר אז ישיר משה" (שוחר טוב, תהילים קמט); מובן א"כ סיום הברכה "בלשון חסידיו ועבדיו". אך את ההמשך "ונמליכך מלכנו" יש להבין: מדוע מזכירים ב"ברוך שאמר", שאנו ממליכים את ה', שכן לכאורה שייכותה המובהקת של ההמלכה היא לקריאת שמע ולא לפסוקי דזמרה? ואכן חז"ל הוסיפו בסוף שירת הים פסוקי מלכות: "כי לה' המלוכה ומושל בגוים, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" - הרי שפסוד"ז אכן מסתיימים בפסוקי מלכות. אך היא גופא קשיא, מדוע מצאו חז"ל לנכון לסיים, את שירת הים ואת פסוד"ז, בהוספת פסוקי מלכות שאינם מן השירה?

עוד הקשה בעל ערוך השלחן, מדוע קבעו חכמינו את שירת הים בסוף פסוד"ז ולא בתחילתם, הרי פסוקי תורה קודמים תמיד לפסוקי תהילים, כמ"ש בפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות בראש השנה, וכמו שאנו אומרים בברכת "ברוך שאמר", "משובח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך" - קודם בלשון עבדיו על הים, ואח"כ בשירי דוד עבדך (אורח חיים סימן נב, סעיף א). וכתב שם, שמצא שאלה זו בזוהר פרשת תרומה (דף קלא ע"ב), והזוהר מתרץ שחכמים רצו להסמיך את שירת הים לקריאת שמע וברכותיה, וע"כ אחרו את פסוקי שירת הים. הרי שיש קשר בין שירת הים לק"ש - אולם מה טיבו של קשר זה?

עוד הדגש טעון בירור, שחז"ל הסמיכו גאולה לתפילה, ובסמוך לתפילה הזכירו פסוקים משירת הים, "תהילות לא-ל עליון וכו', בשמחה רבה ואמרו כולם מי כמוכה באלים ה'"; ובהמשך - "שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים, יחד כולם הודו והמליכו ואמרו, ה' ימלוך לעולם ועד". גם בתפילת ערבית מזכירים פסוקים אלו, ומוסיפים פסוק נוסף "זה א-לי ענו ואמרו". הרי לנו ג' פסוקים מהשירה, מי כמוכה, זה א-לי, וה' ימלוך לעולם ועד - מדוע נבחרו דווקא פסוקים אלו?

ובעיקר יש להבין את המבע "משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול", שכן לא מצינו במקומות רבים שמדברים על שמו הגדול בתפילה*.

* נתעוררתי לדברים מתוך עיון בספר ציץ השדה לרב יצחק פרג שליט"א, קונטרס חדש האביב, ירושלים תשמ"ג, והרחבתי היריעה.

שירת הים וגלות אדום

שירת הים מהווה רק את תחילת שירת הגאולה של עם ישראל, אולם יסודה של השירה והמשכה מקורם בגאולה השלמה שתהיה לעתיד לבוא. על הפסוק "אז ישיר משה", דרשו חז"ל: "עשר שירות הן, הראשונה נאמרה במצרים, שנא' 'השיר יהיה לכם כליל התקדש חג' (ישעיהו ל, כט), השנייה על הים שנא' "אז ישיר משה" וכו', והעשירית לעתיד לבוא שנא' 'שירו לה' שיר חדש תהילתו מקצה הארץ" (ישעיהו מב, י) (מכילתא דר' ישמעאל מסכתא דשירה, א).

עוד אמרו חז"ל, שכל השירות נקראות 'שירה' בלשון נקבה, שכשם שהנקבה יולדת בצער, כך אחר כל התשועות נמשך עדיין צער ושעבוד, אבל התשועה העתידה אין אחריה שעבוד, לכך היא קרויה בלשון זכר, "שירו לה' שיר חדש" - "ישראל נושע בה' תשועת עולמים".* וכתוב "הודו לה' בכינור, בנבל עשור זמרו לו, שירו לו שיר חדש" (תהלים לג, ב-ג), ופירש"י שנבל עשור הוא נבל של עשר מיני נעימה, והוא נבל שישמש לעתיד לבוא, ולא כנבל שבמקדש שהיה בן שבעה נימין (ערכין יג ע"ב), וע"כ נאמר "בנבל עשור זמרו לו, שירו לו שיר חדש", בלשון זכר. וז"ש חז"ל "אז ישיר, אז שר לא נאמר אלא ישיר - מכאן לתחיית המתים מן התורה" (סנהדרין צא, ע"ב). אין זה רק רמז לתחיית המתים, אלא בא לומר ששירה זו תישמע במילואה רק לעתיד לבוא, בתחיית המתים.

וגילוי זה, שעדיין אין הגאולה שלמה, נרמז גם בסוף השירה: "ה' ימלוך לעולם ועד". אמר ריה"ג, אילו אמרו ישראל 'ה' מלך עולם ועד' - בהווה, לא היתה אומה ולשון שולטת בהם לעולם, אלא אמרו 'ה' ימלוך לעולם ועד' - לעתיד לבוא (מכילתא שם). ומדוע באמת לא אמרו 'ה' מלך עולם ועד'? משום שעדיין לא התגלתה מלכות ה' בפועל בשלמותה. וכ"כ החת"ס בתורת משה: "ארז"ל, כשנפל בפיהם ה' ימלוך לעולם ועד ולא ה' מלך, הרגישו כי איננו תשועת עולמים, ועתיד ביהמ"ק ליחרב, ואז ימלוך

* שם. וכן הוא בהגדה של פסח. לפני קריאת הלל אנו אומרים: "לפיכך אנחנו חייבים להודות... ונאמר לפנינו שירה חדשה", ואילו לאחר ההלל, כשמדברים על העתיד, אנו אומרים "יגיענו למועדים ולרגלים אחרים... שמחים בבנין עירך... ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו".

לעולם ועד, ולא עתה". רק התרגום המגלה את הנסתר, כתב "ה' מלכותיה ק א ם לעלם ולעלמי עלמיא", קאם - בהווה.

וכשם שגאולת העתיד נרמזה בגאולת מצרים, כך נרמזה גלות העתיד בגלות מצרים. על הנאמר לאברהם "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך... וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי" (בראשית טו, יד), שאלו חז"ל "מאי 'וגם'?" ומשיבים, "גם - מצרים, וגם - לרבות ארבע מלכויות" (בראשית רבה מד, יט). ועוד דרשו "קחה לי עגלה משולשת - זו מלכות אדום וכו'" (פרקי דר' אליעזר פרק כח. ע' תורה שלמה לך אות קד, ובהערות שם, שבפדר"א עם פירוש הרד"ל מושמט מאמר זה וכן רוב פרק כח ע"י הצנזור), וכן "ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם, והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו - נופלת, זו מלכות הרביעית" (מכילתא יתרו פסקא ט).

וכן בשעה ששלח יעקב את האחים למצרים לשבור בר, הוא נפרד מהם בברכה: "ואל-שד-י יתן לכם רחמים וכו' ואני כאשר שכולתי שכלתי" (בראשית מג, יד) - ודרשו חז"ל, "כאשר שכלתי בחורבן ראשון, אשכל בחורבן שני, ויותר לא אשכל עוד" (בר"ר צב, ג)*. וביאר שם הרמב"ן: "כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותנו ביד אדום". וכן כתב בפרשת ויחי, "כבר הזכרתי כי רדת יעקב למצרים, שהוא גלותנו היום ביד החיה הרביעית, היא רומי" (שם מז, כח) - שבשני המקרים גלו בעטיים של ריב אחים ורעב.

בכל אלו רמזו לאברהם וליעקב, שגלות מצרים אינה סוף הפסוק, אלא תחילתה של גלות ארוכה, ובגלות מצרים נזרע הזרע של גלות אדום. פשר הדבר הוא על פי מה שכתב הבית הלוי בפרשת בא עה"פ "זאת חוקת הפסח" (שמות יב, מג), על הדרשה שאנו אומרים בהגדה "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, היינו אנו ובנינו ובני בנינו, משועבדים לפרעה במצרים".

* כידוע סירב הרב הרצוג צ"ל להתעכב בארה"ב בזמן המלחמה, ועמד על כך שרצונו לשוב לארץ. כנגד טענת אנשי הממשל שרומל וצבאו קרובים לכיבוש א"י, ושע"כ אין טעם לחזור לארץ, טען הרב בתוקף שמקובלנו שלא יהיה חורבן שלישי. וכך גם עודד את הציבור בארץ. כששאלתי בזמנו את הרב נריה צ"ל, מהיכן שאב הרב הרצוג ידיעה זו, סיפר לי שאף הוא שאל שאלה זו את בנו של הרב, ד"ר יעקב הרצוג, והוא סיפר לו שהרב הראה לו את המדרש הנ"ל. והראה לי נתי חתני, שרש"י כתב על הפסוק "לא יוסיף להגלותך" (איכה ד, כב) וז"ל: "מגלות אדום ולהלן עוד".

וכבר ידוע ומפורסם הפירוש בזה, דאם היו שוהין עוד איזה זמן במצרים לא היה מקום להגאל עוד לעולם. ולהסביר הכוונה בזה, דהמצריים בשיעבודם החטיאו אותם באונס עד שישראל נשתקעו בעבירות ובטומאתן של מצרים, ואם היו שם עוד היו נשקעים בטומאה כל כך, עד שלא היה נשאר בלבם כל רושם קדושה ממה שירשו מאבותיהם, אברהם יצחק ויעקב, והיו מושרשים בטומאתן בלא שום הבדל, ושוב לא היה להם שום יחוס לאבותינו, ולא היה מקום להבטחת "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", דההבטחה היה רק לגאול זרעו של אברהם ולא למי שאינו נקרא זרעו, וכמו דעשו וישמעאל לא נקראו זרעו, כמו שאמר הכתוב "כי ביצחק יקרא לך זרע" ודרשו, 'ביצחק, ולא כל יצחק'. זה מה שנוכל להסביר עפ"י פשוט מה שהובא בשם קדוש ה' האר"י, שאם היו שוהין במצרים, היו נכנסים לשער החמישים, ושוב לא היו נגאלים לעולם. ועכ"פ נתבאר דאלמלי לא היה אז באותו זמן גאולת מצרים, לא היה מקום כלל לגאולה העתידה. וא"כ שתי הגאולות צמודים ומדובקים יחד כל אחת בחברתה.

והנה כבר ידוע דהגזירה בבין הבתרים היתה של ארבע מאות שנה והם לא היו רק רד"ו שנים... עוד יש במדרש דבאמת נגאלו ממצרים תוך הזמן. וז"ל הילקוט על הפסוק החדש הזה לכם, 'קול דודי הנה זה בא, מדלג על ההרים'. בשעה שבא משה ואמר להם בחדש הזה אתם נגאלים, אמרו לו, לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו, 'כי גר יהיה זרעך וכו' ארבע מאות שנה', והלוא אין בידינו אלא ר"י שנה? אמר להם, הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונכם אלא מדלג על ההרים, על הקיצים והחשבונות. הרי אומר להדיא דגאלם תוך הזמן. וכבר כתבו המפרשים דגאלם תוך הזמן, וכשיתחייבו עוד לגלות, ישלימו גם את זה הזמן החסר להם אז. והטעם לזה הוא כמו שנתבאר, כיוון שלא יכלו להתמהמה שם עוד, ואם היו שוהים, לא היו נגאלים לעולם, ונגאלו תוך הזמן כדי שיהיה מקום לגואלם לעתיד. וא"כ הגאולה העתידה המוכרחת להיות, היא גרמה לגאולה הראשונה, הגם דלא הגיע זמנה כלל, והעתידה היא העיקרית והיא הכריחה לראשונה להיות.

יוצא א"כ, שכיוון שאי אפשר היה להישאר עוד במצרים, וכנ"ל, והיה צורך להוציאם מיד, א"כ בהוצאה מוקדמת זו נגזרה גזרת הגלות הבאה, היא גלות אדום, כדי שאפשר יהיה להביא לגאולה השלמה לע"ל, שהרי היה הכרח להשלים את גזרת הגלות של ד' מאות שנה" (בית הלוי על התורה, פרשת בא, עמ' יא-יב).

והוסיף שם הביה"ל (עמ' ג, ד"ה ליל שמורים) שזהו שדרשו במדרש איכה (איכ"ר ג, ה) עה"פ "השביעני במרורים הרוני לענה", מה שהשביעני מרורים בליל פסח, הרוני לענה בליל תשעה באב. שכידוע ליל תשעה באב חל תמיד ביום שחל בו ליל הסדר. ומה שאנו אוכלים על השובע מצה ומרור, זה עצמו גרם לאכול לענה בליל תשעה באב, כשחרב הבית ע"י טיטוס, קיסר רומא, שע"י הקדמת גאולת מצרים נתגלגלה אריכות הגלות בעתיד. וזה הוא שפירשו חז"ל, "ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה" (שמות יב, מב), "בו נגאלו ובו עתידין להגאל" (מכילתא דר"י, מסכתא דפסחא, יד). יוצא א"כ, שבעיצומה של גאולת מצרים כבר חתמו ישראל על שטר חוב של פורענות גלות אדום.

גלות אדום מקורה בעמלק

היכן נבט זרע הפורענות של גלות אדום, מתי והיכן יצא אל הפועל? מיד לאחר קריעת ים סוף. "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות יח, ח). רישומה של מלחמה זו נקבע לדורות - "ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים... ויאמר כי יד על כל ס' י' ה מלחמה לה' בעמלק מדר דר" (שם שם, יד-טז). לפיכך דרשו חז"ל: "כביכול כל זמן שזרעו של עמלק בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם, נעקר זרעו של עמלק - הכסא שלם והשם שלם" (פסיקתא רבתי פרק יב).

"ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד" (במדבר כד, כ). עמלק הוא ראשית גויים משום שהוא תחילת הגלות הארוכה, המכונה גלות אדום. על הזהות בין מלכות אדום לעמלק מצד אחד, למלכות הרביעית - רומי והנצרות מצד שני, כתב הרמב"ן בכמה מקומות בפירושו על התורה ובספר הגאולה שלו. עה"פ "ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד", כתב הרמב"ן:

כי אנו סומכים על דעת רבותינו, חושבים כי אנו היום בגלות אדום... כי האדומים הם היו הטועים ראשונה אחר האיש שטען כי הוא המשיח, וטענו עליו גם באלוהות. והם באו ארץ אדום, ופשטה טעותם עד רומא. ונתבססה בימי קונסטנטין המלך על רומי האדומי... לכן תחשב רומי ואדום מלכות אחת, אע"פ שהם אומות שונות... כי רומי באטליה של יון, כי יש בה עם רב וע"כ נקראת בת אדום.

ובפ' ויחי כתב כי צפו בן אליפז בן עשו הומלך על ארץ איטליה, והוא המלך הראשון של רומא (בראשית מט, לא).

גם רבי יצחק אברבנאל, מגדולי הפרשנים של ימי הביניים, שהיה נשיא יהדות ספרד ומנהיגה, וחווה על בשרו את הגירוש מספרד, מזהה את הנצרות עם עשו, וכתב על כך כמה פעמים בפירושו לספר ישעיהו ולספר עובדיה. וכ"כ בישעיהו:

והנה חכמי האמת קיבלו שנפש עשו נתגלגלה בנפש יש"ו הנוצרי ... ואולי שעל זה נקרא ישוע, שאותיותיו הן אותיות שם עשיו במילואו. ומפני זה כל המחזיקים בדתו ואמונתו ועובדים אותו, היה ראוי שיקראו בני אדום, כיוון שיש"ו הוא עשו ועשו הוא אדום. והנה ברומי הייתה התחלת הדת הזאת ושרשה, וקיסרי רומי ומלכי הנוצרים קיבלו אותה ראשונה, ולכן כל הנוצרים המאמינים בדת יש"ו הם בלי ספק בני אדום בני עשו (אברבנאל, ישעיהו לה).

(מן הראוי לציין, שבהוצאה שהודפסה בשנת "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא", הושמט שמו של יש"ו, ונשאר חלק מקום המחק.)
באופן דומה כתב בספר עובדיה:

"כה אמר ה' לאדום". תדע, שלא לבד על ארץ אדום הסמוכה לא"י ניבא הנביא, כי אם על האומה שנסתעפה משם ונתפשט בכל העולם, והיא אומת הנוצרים היום הזה, שהם מבני אדום (אברבנאל, הקדמה לס' עובדיה).

מהי המשמעות של שלמות השם והכסא? דבר זה נלמד מחזון אחרית

הימים. "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט). **הגמרא בפסחים (ג, ע"א) דנה בעניין אחדות ה' ושמו:**

"והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".
אטו האידינא לאו אחד הוא? אמר רבי אחא בר חנינא לא כעולם
הזה עולם הבא, העוה"ז על בשורות טובות אומר ברוך הטוב
והמיטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעוה"ב כולו
הטוב והמיטיב.

"ושמו אחד". אטו האידינא לאו שמו אחד הוא, א"ר נחמן בר יצחק
לא כהעוה"ז עוה"ב, העוה"ז נכתב ביו"ד ה"י, ונקרא באל"ף דל"ת,
אבל לעוה"ב כולו אחד - נקרא ביו"ד ה"י ונכתב ביו"ד ה"י. סבר רבא
למידרשיה בפירקא, א"ל ההוא סבא לעלם כתיב (רש"י: זה שמי
לעלם חסר וי"ו, לשון העלמה). ר' אבינא רמי כתיב "זה שמי לעלם
וזה זכרי לדור דור" (רש"י: בהעלמה וכתיב 'זה זכרי', דמשמע
קרייה ולא העלמה) אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב
אני ביו"ד ה"י ונקרא אני באל"ף דל"ת (רש"י: שני שמות לימדו,
שם הכתיבה ושם הקרייה).

כיום אנו מבחינים בין השם הנקרא והנכתב, ובין ההנהגה הנראית לנו
טובה לזו הנראית להיפך. לעתיד לבוא השם יהיה אחד, שיקרא כפי שהוא
נכתב, והנהגת העולם ג"כ תהיה אחת ולא תתפצל לטוב ולרע, ובזה יהיה
ה' אחד.

עד כאן למדנו על החילוק שבין "השם אחד" לבין "ושמו אחד". "השם
אחד" הכוונה שהנהגה תהיה אחידה, "ושמו אחד" - שייקרא כפי שהוא
נכתב. והנה, בענין עמלק דיברו חז"ל על שלמות השם והכסא, ומדברי
מדרש תהילים למדנו, שיש זהות בין שלמות השם והכסא לאחדות ה'
ושמו, ואלו דברי המדרש: "ה' מלך תגל הארץ, ללמדך שאין בעולם גילה
כל זמן שמלכות אדום קיימת, ואין השם שלם ואין הכסא
שלם, שנא' כי יד על כס י-ה. וכיוון שימלוך הקב"ה בתוך גלות רביעית,
מיד 'והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד
ושמו אחד" (שוחר טוב, מזמור צז). הרי ששלמות השם והכסא מקבילה
לאחדות השם ושמו.

ובמדורש לקח טוב שנינו: "כל זמן שהרשעים בעולם כביכול אין כסאו שלם ואין השם שלם, בטלו רשעים מן העולם, הכסא שלם והשם שלם, שנא' מלחמה לה' בעמלק, ביום שעתיד הקב"ה להושיע את ישראל, והיתה לה' המלוכה, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". הרי לנו זהות בין שלמות השם והכסא לאחדות השם ושמו.

כל זמן שאין ה' שלם, אין שמו אחד, הוא אינו נקרא כפי שהוא נכתב ויש להעלימו, וכל זמן שאין הכסא שלם, אין ה' אחד, שכסא המלכות הוא גילוי מלכותו והנהגתו בעולם, כמ"ש הגר"א בביאוריו לאגדות רבה בר חנה (ב"ב עג ע"א, ד"ה ועל) שכסא שלם הוא גדולתו ומלכותו של ה'. וכ"כ המהר"ל בהקדמה השלישית לס' גבורות ה', "ר"ל הכסא היינו המלכות שיקרא כסא, שנאמר 'רק הכסא אגדל ממך'" (בראשית מא, מ). וכל עוד קיים רוע בעולם, עדיין ההנהגה מתפצלת לטוב ולרע, ונדמה שאין ההנהגה אחידה, ואי אפשר לברך על הרעה כמו על הטובה, אך לע"ל כאשר יושבי תבל יבינו שגם הרע הוא חלק מתהליך של טוב, אז תהיה ההנהגה אחת, והכסא יהיה שלם, ואז יהיה השם אחד.

ולכן הכריזו ישראל על שפת ים סוף "ה' ימלוך לעולם ועד", ולא "ה' מלך עולם ועד", משום שמלכות אדום כבר נראתה באופק, והנה בא עמלק להלחם עם ישראל, וכבר מתחילה המלכות הרביעית לפשוט את טלפיה. וע"כ הוסיפו חז"ל למטבע התפילה, אחר שמסיימים את שירת הים ב"ה' ימלוך לעולם ועד", את הפסוקים הבאים, כדי לתאר את המציאות העתידית המתוקנת. כלומר, אמנם כרגע אין מלכותו של ה' שלמה, וע"כ לא אמרו "ה' מלך עולם ועד", אך הדבר אמור להשתנות - "כי לה' המלוכה ומושל בגויים". "כי מלך נקרא מי שממנים אותו ברצון העם, והוא נגזר מל' המלכה, שמתיעצים למנות את זה למלך. ומושל נקרא מי שמושל בחזקה על העם. וזהו שאמר "כי לה' המלוכה", היינו ישראל מקבלים עליהם עול מלכותו ית' ברצון, "ומושל בגויים", שעל אומות העולם הוא מושל בחזקה אף שלא ברצונם. אבל לעתיד - "והיה ה' למלך על כל הארץ", שכל העולם יקבלו עול מלכותו ברצון".* וזה יקרה כאשר יעלו מושיעים להר

* קול אליהו לגר"א, פרשת וישב. ע"ש שמסביר בזה את דברי אחי יוסף "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו".

ציון לשפוט את הר עשו, וימחה זרעו של עמלק, ואז "והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

סמיכות גאולה לתפילה

על חורבן הבית השני מספרת הגמרא: טיטוס הרשע תפש זונה בידו ונכנס לבית קודש הקודשים, והציע ס"ת ועבר עליה עבירה וכו'. הגמרא דנה שם בשתיקה של הקב"ה על חילול הקודש, והיא מציינת ש"דבי ר' ישמעאל תנא, מי כמוכה באלים - מי כמוכה באלמים" (גיטין נו ע"ב). והוסיפו במדרש, "מי כמוכה רואה בעלבון בניך ושותק" (ילקוט שמעוני, רנ). הפסוק 'מי כמוכה' משירת היס מתאר איפוא את גלות אדום בעיצומה של גאולת מצרים.

וכן דרשו את המקרא "זה א-לי ואנוהו", "בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת ז'ה א-לי, אבל לע"ל אתם אומרים ב' פעמים, שנא' 'ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה' קוינו לו'" (שמות רבה כג, טו). ופירש המשך חכמה, שדרשו עה"פ ביום ההוא יהיה ה' אחד וכו', שבעוה"ז על בשורות טובות מברכים הטוב והמטיב, ועל רעות - דיין האמת. ברם לע"ל יברכו רק ברכת הטוב והמטיב. וכידוע השם "א-ל" מסמל רחמים, והשם "אלקים" מסמל דין - וע"כ בים שרו ישראל "זה א-לי", שכן ראו רק את מידת הרחמים; אך לע"ל יאמרו גם "הנה אלקינו זה קוינו לו", וגם "זה ה' קוינו לו", - הם יודו גם על מידת הדין וגם על מידת הרחמים (משך חכמה, שמות טו, ב).

ולכן כשאנו נעמדים לתפילה, ואנו מחויבים לסמוך גאולה לתפילה, אנו מזכירים את שירת הגאולה, "משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כולם - מי כמוכה באלים ה'", וממשיכים "זה א-לי ענו ואמרו", וחותמים - "ה' ימלוך לע"ו". שלושת הפסוקים האלה מלמדים שלמרות גאולת מצרים ושירת היס, עדיין אנו בעיצומה של הגלות, גלות אדום שנזרעה בשעת היציאה ממצרים. שירת היס אינה אלא "שירה חדשה", שירה לשון נקבה, המולידה אחריה גלות. לפיכך אנו מסמיכים את הפסוקים 'מי כמוכה באלים' היינו מי כמוכה באלמים, ו'ה' ימלוך' ולא 'ה' מלך', פסוקים המורים שעדיין אין מלכות ה' שלמה וגלויה. ולכן אנו

מוסיפים בקשה, "צור ישראל, קומה בעזרת ישראל ופדה כנאומך יהודה וישראל, גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל".

"שמו הגדול"

מעתה מובן מה שאנו אומרים בברכת ברוך שאמר, "ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלקינו יחיד חי העולמים, מלך משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול", שכן לפי שעה, כל זמן שעמלק בעולם, שמו של ה' חסר וקטן, ואף על פי כן אנו ממליכים אותו, ומבקשים ששמו יהיה שלם וגדול; שהרי איננו מזכירים שם הוי-ה בשלמות - כי יד על כס י-ה'. וע"כ בסוף פסוקי דזמרה כשאנו מציינים שלעתיד לבוא ה' ימלוך לעולם ועד, אנו מביעים תקוותינו שבעתיד יהיה ה' למלך על כל הארץ, על כל אומות העולם - ואז יהיה ה' אחד, ושמו גדול ושלם, ולכן נמליכך יחיד חי העולמים'. וזו משמעות המילים 'מלך משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול', עד שלעתיד לבוא ה' יתגלה בשמו המלא והגדול, כפי שאנו מסיימים שם 'והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

וכך אנו מבקשים גם בתפילת הקדיש. "יתגדל ויתקדש שמייה רבה", והביאו התוס' בשם רש"י במחזור ויטרי "שזו תפילה שאנו מתפללים שימלא שמו, כדכתיב 'כי יד על כס י-ה', שלא יהא שמו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופי' כך: יהא שמי"ה - שם י"ה - רבה, כלומר, שאנו מתפללים שיהא שמו הגדול שלם. ומבורך לעלם היינו תפילה אחרת, כלומר ומבורך לעולם הבא" (תוספות, ברכות ג ע"א, ד"ה ועונין)*.

ונראה להוסיף עוד בענין "שמו הגדול". על המקרא "ויברך עזרא את ה' האלקים הגדול, ויענו כל העם אמן אמן" (נחמיה ח, ו), שואלת הגמרא: "מאי גדול?" והגמרא עונה שתי תשובות. א. "אמר רב יוסף שגידלו בשם המפורש", היינו שנקרא כפי שהוא נכתב. ב. "רב מתנא אמר, הא-ל הגדול הגבור והנורא". הגמרא מבארת שם, שדברי רב מתנא מסייעים לדברי ר' יהושע בן לוי שאמר למה נקרא שם אנשי כנסת הגדולה, שהחזירו עטרה

* ועיין 'ציץ השדה', 'שירת הים ושירת הגאולה'. ועיין במאמר "יתגדל ויתקדש".

ליושנה. אתא משה אמר הא-ל הגדול הגבור והנורא. אתא ירמיהו ואמר נכרים מקרקרים בהיכלו איה נוראותיו? לא אמר נורא. אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו? לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו אדרבא זוהי גבורת גבורתו... שאילמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות (יומא סט, ע"ב).

מקובלים אנו, שכאשר מובאות שתי דעות, בעיקר במילי דאגדתא, אין זה בהכרח מחלוקת, אלא י"ל שאלו ואלו דברי אלקים חיים. ואף כאן י"ל ששתי הדעות מציינות את ההופעה האלוקית שתהיה לעתיד לבוא, שיהיה ה' אחד ושמו אחד, ושיהיה השם שלם והכסא שלם. לדעה שגידלו בשם המפורש, היינו שקרא את השם ככתבו, הרי ששמו אחד. ולדעה השנייה, שאמר הגדול הגיבור והנורא, כוונתו שלמרות הסתרת הפנים, קרקור הגויים בהיכלו ושעבוד הנכרים בבניו, עזרא מאמין שההנהגה אחידה ושהכול לטובה, הרי ה' אחד. ז"ש "ויברך עזרא את ה' האלקים הגדול". ה' הוא מדת הרחמים, ואלקים הוא מדת הדין, ועזרא בירך את ה' האלקים, להורות את האחדות שבין ההנהגות, והוא הוא שמו הגדול. השם הגדול כולל איפוא את שלמות השם והכסא כאשר יהיה ה' אחד ושמו אחד. כאשר אנו מזכירים בברכת ברוך שאמר שאנו משבחים אותו בשירי דוד "עדי עד שמו הגדול", הכוונה עד שנגיע לסוף פסוקי דזמרה, שם נזכיר את חזון העתיד שיהיה ה' אחד ושמו אחד, והוא שמו הגדול.

"שמש ומגן ה' אלוקים"

וזהו שאנו אומרים בתפילת ר"ה "ותמלוך אתה ה' לבדך", שכן שם ההוי-ה נקרא בזוהר, חרב מולבש בנרתיק, והנרתיק הוא שם האדנות (זוהר ויקרא, טז ע"ב. הובא במשך חכמה שמות טו, ב). ובתניא, שער היחוד והאמונה (פ"ד), ביאר המקרא, "כי שמש ומגן ה' אלוקים" (תהילים פד, יב), שכשם שאי אפשר להתבונן בשמש ללא מגן, כך אי אפשר להתבונן בשם הוי-ה בלא ששם אלקים משמש מגן לשם הוי-ה. ולכן נאמר "ה' ב ה י כ ל קדשו" (חבקוק ב, כ. תהילים יא, ד), שהוא אינו נהגה באותיותיו, רק בשם אדנות, שמניינו כמניין ה י כ ל (שישים וחמש), היינו, שה', שמו האמיתי, נחבא בתוך ההיכל,

שהוא האדנות. וזה נוהג כל זמן שיש רשע ועוול בעולם, ואין שמו שלם, ומברכים על הרעה דייך האמת - אבל לע"ל יברכו על הכול הטוב והמטיב, שהנהגה תשתנה, והכול יהיה לטובה, ואז אפשר יהיה גם לכנותו בשמו המלא, וזהו "ותמלוך אתה ה' לבדך", בלא הלבוש של אדנות, ובלא הנרתיק. כל זה כאשר - "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה", שלא יהיה רשע ועוול וכופר, ואז גם יקרא השם ככתבו (ע' משך חכמה שם).

ואכן פרק הסיום של פסוד"ז של תהילות דוד, הוא המזמור "שירו לו שיר חדש". יושם לב, 'שיר' בלשון זכר, שהרי החסידים עמדו על הים ושרו "ה' ימלוך לע"ו", לא עתה; אבל לע"ל יהללו שמו במחול, כמ"ש חז"ל שעתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנא' "ואמר ביום ההוא, הנה אלקינו זה, קוינו לו ויושיענו, זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו" (תענית לא ע"א). וז"ש "יהללו שמו במחול", שלע"ל יאמרו פעמיים 'זה', בניגוד לשירת הים שאמרו רק פעם אחת - זה א-לי ואנוהו, וכנ"ל.

ברם לע"ל יהיה "חרב פיפיות בידם" - שתצא החרב מנדנה, ויקראו לה' בשמו כפי שהוא נכתב, ולא יהיה צורך עוד בנרתיק. וכל זה יתרחש אחר שיעשו "בהם מ ש פ ט כתוב", כאשר יעלו לציון מושיעים ל ש פ ו ט את הר עשו, ואז היתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ; וכמ"ש שם רש"י: מ ש פ ט כתוב - "ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל, ועשו באדום כאפי וכחמתי, וידעו את נקמתי נאום ה' אלקים" (יחזקאל כה, יד).

הפרק החותם את פסוקי דזמרה של מזמורי תהילים, הבא אחרי הפרק הנזכר של חרב פיפיות הוא "הללויה הללו א-ל בקדשו". הפרק מונה עשרה אופנים של הלול, אולי רמז לנבל עשור, שלע"ל יהיו בו עשרה נימין, ואלו הן: א. בתקע שופר, ב. בנבל, ג. בכנור, ד. בתוף, ה. במחול, ו. במינים, ז. בעוגב, ח. בצלצלי שמע, ט. בצלצלי תרועה, י. כל הנשמה תהלל י-ה. הרי לנו שני פרקי תהילים החותמים את סדרת פסוקי דזמרה: "שירו לה' שיר חדש", ו"הללו א-ל בקדשו" - שיר חדש בעל עשרה נימין.

שירת הים וקריאת שמע

שירת הים מסתיימת בפסוקים המדברים על החזון הגדול של אחרית הימים בדבר מלכות השם ואחדותו, ברם האם דבר זה נוגע לנו בהווה, בחיי היום יום? כאן מקומה של קריאת שמע.

שתי מצוות מרכזיות נזכרות בפרשיות קריאת שמע: מצות תפילין ומצות ציצית. מה עניינן של שתי מצוות אלו דווקא בפרשת שמע? בפשטות פרשת שמע עיקרה קבלת עול מלכות שמים, והפרשה שלאחריה - קבלת עול מצוות, כמ"ש חז"ל "למה קדמה פרשת שמע לזהיה אם שמע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ מקבל עליו עול מצוות" (ברכות יג ע"א). מצוות תפילין וציצית מסמלות את כל התורה. תפילין - הוקשה לכל התורה, שנא' 'למען תהיה תורת ה' בפיך' (שמות יג, ט) "מכות יא ע"א); וציצית - "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'" (במדבר טו, לט), "מכאן ששקולה מצוה זו כנגד כל המצוות כולן" (מנחות מג ע"ב). וברש"י שם, "שמנין גימטריה של ציצית שש מאות, ושמונה חוטים וחמשה קשרים הרי תרי"ג". ומשום כך מחוברות שתי הפרשיות - תפילין וציצית - שהן מבטאות עול מצוות, לקריאת שמע, שהיא קבלת עול מלכות שמים. אך נדמה שיש בזה עניין עמוק יותר.

התורה מספרת, שכאשר אברהם אבינו שב מהכות את כדלעמר, יצא לקראתו מלך סדום וביקש ממנו "תן לי הנפש, והרכוש קח לך". אברם ענה למלך סדום, "הרימותי ידי אל ה' א-ל עליון קונה שמים וארץ, אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח מכל אשר לך" (בראשית יד, י-כד).

הגמ' בחולין מוסיפה, שבשכר זה זכו בניו לשתי מצוות: לחוט של תכלת ורצועה של תפילין (פט ע"א). בשכר היותור של אברם על רכושו הוא זכה בשתי מצוות בולטות של פרשת קריאת שמע - תפילין וחוט תכלת של ציצית: "וקשרתם לאות על ירך", "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת". ושאלה שם הגמרא, ומה הנאה בזה לישראל? דבשלמא רצועה של תפילין נאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כח, י), ואמרו - אלו תפילין שבראש, אלא מה הנאה בחוט של תכלת? ומשני, שתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע וכו' לכסא הכבוד. ופירש"י, מה הנאה

יש להם לישראל בציצית, שכשהקב"ה מסתכל בכסא הכבוד שלו, נזכר במצוה זו שהיא כנגד כל המצוות.

התפילין מורות על השם הגדול, שהרי כך נאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" - אלו תפילין שבראש (ר"ת 'שם ה' נקרא' - שי"ן). וביאר המשך חכמה עה"פ "אהיה אשר אהיה" (שמות ג, ד), "ש"אהיה" בגימטריא עשרים ואחת, ובד' פרשיות של תפילין נזכרים עשרים ואחת פעמים שם השם. והנה בתפילין של יד ובתפילין של ראש יחד יש מ"ב שמות, ועל שם זה בן מ"ב אומרת הגמרא (קידושין עא ע"א) שמי שיודע אותו, אימתו מוטלת על הבריות. וזהו שנאמר על מי שמניח תפילין של ראש - שאמרו עליהם חז"ל, שכל זמן שהם בין עיניך יהיו שתיים (מנחות לו ע"א), שאז ישנם מ"ב אזכרות - שאימתו מוטלת על הבריות ומתקיים "ויראו ממך".

הרי לנו שתפילין מכוונות כנגד שם ה'. לעומת זאת, ציצית - כנגד כסא הכבוד, שע"י חוט התכלת נזכר בכסא הכבוד. שתי מצוות אלו הן המחלישות את כוחו של עמלק, שהוא הגורם לכך שאין השם שלם ואין הכסא שלם - וציצית ותפילין הם כנגד שלמות השם והכסא*.

שתי מצוות אלו - תפילין וציצית - שהן כנגד שלמות ה' והכסא, קיבל אברהם כשכר דווקא אחר מלחמתו עם ארבעת המלכים.

מלחמה זו נראית ע"פ פשוטו של מקרא, כמלחמה להצלת לוט, אבל בעיקרה היתה זו מלחמתו של מלך סדום. אך ע"פ חז"ל היא מלחמתו של אברהם כנגד ד' המלכים, שהרי דרשו חז"ל: "ויהי בימי אמרפל מלך שנער" (בראשית יד, א) - זו בבל, "אריוך מלך אלסר" זו יוון, "כדרלעמר מלך עילם" זו מדי, "ותדעל מלך גוים" זו מלכות אדום וכו'. אמר רבי אלעזר בר אבינא, אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו, צפה לרגלו של משיח. תדע שכן, שהרי בימי אברהם, על ידי שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם" (בר"ר מב, ד).

נצחוננו של אברהם על ד' המלכויות, מעלה אותו למדרגת העולם שלעתיד

* ועיין 'ציץ השדה', פורים מאמר ח, עה"פ הרימותי ידי אל ה', שאת השם המפורש היו הוגים במקדש) בנשיאות כפים.

לבוא, בו יהיה ה' אחד ושמו אחד, ויהיה השם שלם והכסא שלם. וע"ז זכה לקבל שכרו - רצועה של תפילין וחוט של תכלת - שהם כנגד שלמות השם והכסא.

והנה נפסק להלכה, ש"יכוין בברכות [=כל הברכות כולן] פירוש המילות. כשיזכיר השם יכוין פירוש קריאתו באדנות, שהוא אדון הכל. ויכוין בכתיבתו ביו"ד ה"א, שהיה הווה ויהיה" (שו"ע אר"ח ה, א). אולם הגר"א בהגהותיו שם חולק על המחבר, וזה לשונו: "טור, והוציאו מדברי ר' יונה בס' היראה וכו'. ובכל פעם בהזכירו שם המיוחד יחשוב בו פי' קריאתו, שהוא אדון הכל. אבל משמע שם שאין צריך לחשוב אלא פי' קריאתו, רק בק"ש ששם ב' השמות מורין על היה הווה ויהיה. וכן עיקר לפי עומק הדין, כי בכל הולכים אחר הקריאה וא"צ להרהר כלל על הכתיבה, אף שיש בכתיבה סודות גדולים והם הלכה למשה מסיני וכו'".

דעת הגר"א היא אפוא, שאין צורך לכוין בכל הזכרת שם פירוש כתיבתו ורק ב"שמע ישראל" יכוין כך. והתלבטו המפרשים מאי שנא ק"ש משאר אזכרות, שבק"ש צריך לכוין גם ככתיבתו.

ונראה, שק"ש היא הרבה מעבר לקבלת עול מלכות שמים, שאדם מצווה לקבל על עצמו פעמיים ביום. ק"ש היא מעין חללית שאדם נכנס לתוכה, מתנתק מהמקום ומהזמן ומתרומם לעבר החלל, אל מציאות שונה של אחרית הימים, ומנקודת מבט זו הוא משקיף על עולמנו, ואף שמיד לאחר התפילה הוא שוב נוחת אל המציאות העכשווית, מ"מ זוהי כבר מציאות שונה ממה שהיתה לפני כן. ויתבארו הדברים לפנינו.

יעקב אבינו וקריאת שמע

על הפגישה של יעקב ויוסף מספרת התורה "ויאסור את מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גושנה, וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד" (בראשית מו, כט). וציין שם רש"י, "אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו. ואמרו חז"ל שהיה קורא את שמע". והדבר מפליא שאחר צפייה כה ארוכה מתעלם יעקב מיוסף ומוצא לנכון לקרוא ק"ש דווקא ברגע זה. כשיעקב מתבקש למסור את בנימין לאחים כדי שיורידוהו למצרים, הוא

מגיב "למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח" (בראשית מג, ו). חז"ל התרעמו על קוצר ראייתו ואמרו "מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כאן. אמר הקב"ה אני עסוק להמליך את בנו במצרים והוא אומר 'למה הרעותם לי'?! הה"ד 'למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלוקי משפטי יעבור'" (בראשית רבה צא, י).

יעקב חשש שעובר עליו תהליך דומה למה שעברו אבותיו - אברהם נפרד מישמעאל, יצחק מעשו, ועתה אפשר שמגיע משבר גם לבית יעקב ויוסף מתנתק מהמשפחה. ברם ברגע הפגישה עם יוסף, כשכל המשפחה מתאחדת מחדש, ומתברר לו שמיטתו שלמה, שיוסף עומד בצדקו והוא שליט במצרים, רואה יעקב את המציאות באור שונה לגמרי, כמ"ש יוסף לאחים "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מירתם אותי הנה, כי למחיה שלחני אלקים לפניכם... וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים וגו' (בראשית מה, ה-ח). והנה ברגע זה מתרומם יעקב למדרגת הימים שלעתיד לבוא, שבו יתברר שהכול - גם הרעה - טובה היא, ויברכו על הרעה אותה ברכה שמברכים על הטובה, ויהיה ה' אחד ושמו אחד, ובשעת התרוממות זו קרא יעקב ק"ש והכריז "ה' אלקינו ה' אחד".

הכרזה זו באה לקבוע שאמנם בחיינו אנו נתקלים בסתירות ובקשיים בהבנת דרכי ה', כשאנו רואים מסלולים מתנגשים של טוב ורע, של מידת הדין ומידת הרחמים, ואעפ"כ אנו מאמינים באחדות השם שתתגלה לעתיד לבוא, ואנו מכריזים כבר עתה, שה', שהוא מידת הרחמים, הוא הוא האלקים של מידת הדין. ושמו של ה' אף הוא אחד הוא, ואף שאיננו רשאים לקוראו ככתבו, מ"מ כך הוא. וזהו שאמר הגר"א שבק"ש יש לחשוב על קריאתו ככתבו, משום שרק בפסוק זה אנו מתנתקים לרגע מתפיסת העולם הזה, ומתרוממים לגובה של אחרית הימים, שבו ה' אחד ושמו אחד.

כך כתב הרב הוטנר זצ"ל על המלכת ה' בקריאת שמע:

כל ישראל משכימים ומעריבים בקבלת עול מלכות שמים מתוך קריאת "השם אחד", הרי אין פירושה של המלכה זו אלא האמונה הקדושה והבטחון הגמור בעתידה הברור של ההמלכה של "היום

ההוא". ובמקום אחר נתבאר לנו לפי זה עצימת עינים דשמע ישראל. עצימת עינים זו היא כדרך שמעצמים את עיניו של מי שנסתלק מן העולם. כלומר, ההשגה של המלכה זו של השם אחד תתגלה רק לאחר הסתלקותה של תפיסתנו בת "היום הזה" (פחד יצחק, ראש השנה מאמר יא, ג).

ומצינו דוגמאות נוספות המאפשרות לנו התרוממות לעולם שלעתיד לבוא, עוד בהיותנו בעולם הזה. למשל, עניין השבת שהוא מעין עולם הבא. יום אחד בשבוע אנו מתרוממים אל העוה"ב.

היחיד מתנער מחיי החול לפרקים קרובים בכל שבת. "באה שבת באה מנוחה". מתחלת הנפש להשתחרר מכבליה הקשים... ומבקשת היא לה אז נתיבות עליונות, חפצים רוחניים, כפי טבע מקורה (הקדמה לשבת הארץ).

אמנם השבת ירוממנו לרוממות העתיד, ליום שכולו שבת, שלא ילמדו עוד איש את רעהו לדעת את ה', כי כולם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם (עין אי"ה, שבת פ"ד, ד).

וכיון דשבת ועוה"ב זה לעומת זה הן, נראה כי זה סוד נשמה יתרה דשבת, שבכל ערב שבת בשעת קידוש היום, מקבלת הנשמה יתרון מהאור העליון, שהוא סוד עולם הבא, ע"י השפע היורד מעולם העליון לתחתון בשעת קידוש היום כידוע. ובזמן חכמי הש"ס היו יוצאים ואומרים 'בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא'. נראה שהיו יוצאים לקראת שפע שבת העליון לקבלו, והיא היא נשמה יתרה. ועליה אמרו 'שבת אחד מששים בעוה"ב, כי השפע היורד מעולם העליון הוא דבר מועט, ובטל לגביה כדבר הבטל בששים (רבי חיים שור, תורת חיים סנהדרין צט ע"א).

וכך מצינו גם בעניין תלמוד תורה.

תורה שבכתב אנו מקבלים ע"י הציור היותר עליון ויותר מקיף שבנשמתנו. אנו מרגישים מקרבה את הבהקת תפארת האורה החיה הכללית של כל היקום. ד א י מ אנו על ידה למעלה מכל הגיון ושכל, חשים אנו את רוח אלקים עליון מרחפת עלינו, נוגעת

ואינה נוגעת, טסה ע"פ חיינו ממעל להם ומזרחת אותם באורה...
בתורה שבע"פ אנו יורדים כבר אל החיים (אורות התורה פ"א א).

לכשתמצי לומר, אמירה זו "ה' אלקינו ה' אחד" היא שלמות השם והכסא שיהיו באחרית הימים. "ה' אלקינו" הוא שלמות הכסא, שהיא ההנהגה האלקית בעולם, וזו אחדות ההנהגה של הדין והרחמים; ו"ה' אחד" הוא שלמות השם. וכנגד זה אנו ממשיכים ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

דברים רבים נכתבו כבר על אמירה מופלאה זו שחמד אותה משה לאחר ששמעה מהמלאכים (ע' טור אר"ח, סימן תרי"ט), אך פשט המילים עדיין טעון ביורר - מהו "שם כבוד מלכותו", שאנו משננים כמה פעמים ביום.

אחד מכללי לשון הקדש הוא שפעמים משתמשים בצורה של סמיכות במקום ו' החיבור. "סוס רכב פרעה" (שמות י"ד, ט) אין משמעו הסוס של הרכב של פרעה, אלא הסוס והרכב של פרעה, ויגיד עליו רעו "כל סוס פרעה, רכבו ופרשיו" (שמות י"ד, כג). וכן "מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם" (בראשית לא, יח), אין הכוונה המקנה של הקניין, אלא כמו שתרגם אונקלוס "גיתוהי וקניניה", כלומר, מקנהו וקניינו. וכן תרגם אונקלוס עה"פ "מקניהם וקנינם" (שם לד, כג) "גיתיהון וקנינהון". וכן תרגם "עוין וחובין" את המקרא "עוון אשמה" (ויקרא כ"ב, טז). וכן בתורת המספרים אנו מונים "אחת עשרה" "שתיים עשרה" במבנה של סמיכות, אך המשמעות היא אחת ועשר, שתיים ועשר.

ובתחילת מגילת אסתר כתוב, "בהראותו את עושר כבוד מלכותו" (אסתר א, ד). מה פירושו של הביטוי "העושר של הכבוד"? ברור שהכוונה היא בהראותו "את עושרו ואת כבוד מלכותו".

בדרך זו מתבאר הפסוק שאנו אומרים אחר ק"ש "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", היינו, ברוך שמו, וברוך כבוד מלכותו (וראה אמונות ודעות לרס"ג מאמר ב, סוף פי"ג)*.

* ראה מאמרו של יעקב לויפר, עתון המודיע, שבת חנוכה תשע"ב.

אם נכונים הדברים, הרי שאמירה זו היא מקבילה להכרזה שבק"ש "ה' אלקינו ה' אחד". "ברוך כבוד מלכותו" הוא כנגד "ה' אלקינו", המבטאת אחדות ההנהגה של מידת הדין והרחמים, וזהו שלמות כסא הכבוד, שהוא גילוי מלכות השם; ו"ברוך שם", מקביל ל"ה' אחד", שהוא שלמות השם, שנקרא ככתבו.

מכאן מובן המקום המיוחד שתופסות שתי המצוות הללו - תפילין וציצית - בק"ש דווקא. שהרי עיקר עניינה של ק"ש הוא שלמות השם והכסא, ואין כמו שתי המצוות שקיבלו ישראל כשכר למעשהו של אברהם - חוט של תכלת ורצועה של תפילין - המביעות את השם הגדול ואת כסא הכבוד, כדברי הגמרא בחולין, שתפילין הן כנגד השם של מ"ב - "וראו כל עמי הארץ כי שם השם נקרא עליך ויראו ממך" - אלו תפילין שבראש. וחוט של תכלת מעלה אותנו אל הים, ומשם אל הרקיע ולבסוף אל כסא הכבוד.

והנה פסגת הניצחון של מרדכי על המן-עמלק היא כשמרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות. וכך נאמר שם: "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה" (אסתר ח, טו). וביאר הגר"א, "לבוש מלכות פי' טלית של מצוה, כמ"ש בזהר עטיפא דמלכותא (תיקוני זוהר, י). תכלת, הוא תכלת שבציצית. וחור, הוא הלבן שבציצית. ועטרת זהב גדולה, הוא תפילין שבראש. ותכריך בוץ, הם רצועות שכורכים בהם. וארגמן, הם תפילה של יד, כי מתפילה של ראש לתפילה של יד ארבעה דרגין" (פירוש הגר"א אסתר, שם). הרי לנו שהניצחון על עמלק המביא לשלמות השם ולשלמות הכסא, בא לידי ביטוי בטלית ותפילין. ובלשון הפיוט - "שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי". הרי שלבוש התכלת של מרדכי הוא המניע המרכזי לשמחת הניצחון.

פרשת שמע, המבטאת את הניצחון הסופי על מלכות אדום-עמלק, שבו השם והכסא יהיו שלמים, היא המדגישה שתי מצוות אלו: ציצית ותפילין. ומכאן הקשר שבין שירת הים לק"ש. את שירת הים אנו מסיימים בפסוקי מלכות ובאמונה שבעתיד יהיה ה' אחד ושמו אחד. בק"ש אנו מתרוממים עוד יותר, לא אמונה בעתיד בלבד, אלא אנו חיים אמונה זו בהווה, ומשום

כך אנו מכוונים בקריאת השם ככתיבתו, כפי שיהיה לע"ל כשהשם והכסא יהיו שלמים, שהרי אנו מצויים ברגע זה של אמירת ק"ש באירת אחרית הימים. וע"כ אנו מתעטפים בטלית ותפילין בשעת ק"ש, שאלמלא כן, הרי זו עדות שקר (ברכות יד ע"ב). והרי זה כהתעטפות ב"חליפת לחץ" לפני הכניסה לחלל. וכל זה כדי להיות מוקפים באירת אחרית הימים שבו ה' אחד ושמו אחד.

מעלין בקודש

בשולחן ערוך כתב המחבר: "אחר שלבש טלית מצויץ יניח תפילין, שמעלין בקדש" (שו"ע, אורח, כה, א). ושאלו האחרונים, הרי מעלין בקודש שייך רק באותה מצוה, כגון נרות חנוכה, אך לא בשתי מצוות, אדרבה בשתי מצוות המקודש מחברו קודם לחברו. ופירש בביאור הלכה שם "שמעלין בקדש, על האדם קאי, שצריך לילך מדרגה לדרגה ולהתעלות בקדושה, כי מתחילה הוא רק מכסה את עצמו בכיסוי של מצוה, ועל ידי התפילין הוא מקשר את עצמו בקשר היחוד והקדושה". הבאה"ל ציין שמקורו של פירוש זה הוא באליה רבה ובביאור הגר"א, והוסיף שבזה מתורצת קושיית הדגול מרבכה והשאגת אריה.

מפשטות דברי הבאה"ל משמע, ש"מעלין בקדש - על האדם קאי", היינו, שכל אדם המתעטף בטלית ואח"כ בתפילין, מתעלה בקדש. אך עיון בדברי הגר"א עצמו מגלה שאין הפירוש כך. וז"ל הגר"א: "מעלין בקדש" הם דברי המחבר, וכתב כן ע"פ הזהר ע"ש ח"ג קכ ע"ב, וכמו שכתוב בכמה מקומות שציצית הוא הכסא, ותפילין הוא אדם מלמעלה, והן תשמישי קדושה וכו'". וכוונתו למש"כ הזהר שם, שקודם יתעטף בטלית של מצוה ואח"כ יניח תפילין של יד ולאחריהם של ראש. ומה שציין למקורות נוספים בזהר, כוונתו לח"א דף קכט ע"ב, שם כתוב שהתפילין של ראש הם כנגד דמות האדם העליון שבמרכבה, וארבע הפרשיות הן כנגד ד' אותיות הוי"ה שבשם. ושם בדף רכז ע"א כתב שצבעי התכלת והלבן הם כנגד שם ההוי"ה ושם האדנות, "כדי להיות רחמים ודין, כמו שהקב"ה כלול משני הגוונים, רחמים ודין, דהיינו כסא דין וכסא רחמים". וכתב שם עוד בזהר, שזהו שרמזו חכמים במשנה "מאימת קורין את שמע בשחרית,

משיכיר בין תכלת ללבן". הרי לנו שהציצית באה לרמוז על שלמות הכסא, שהוא אחדות ההנהגה - כסא רחמים וכסא דין, ואילו תפילין רומזים על שלמות השם, שהוא האדם מלמעלה, שם ההוי-ה. וזוהי כוונת הבאה"ל שכ' שמעלין בקדש היינו על האדם.

מעתה מובן מה שתירץ הזוהר, הא דמקדימים פסוקי כתובים ומאחרים פסוקי שירת הים, שהם פסוקי תורה, משום שרצו לסמוך את שירת הים לק"ש. שעיקר שירת הים, שהוא מלכות ה' - "ה' ימלוך לעולם ועד" - ופסוקי האמונה לעתיד לבוא שבהמשך, משמשים כמבוא להתרוממות שתבוא בזמן קריאת שמע, שכן ברגעים אלה אנו מתנתקים לאיזה זמן מהעוה"ז ונכנסים לאוירת היום ההוא, שבו יהיה ה' אחד ושמו אחד, שיברכו על הרעה כמו על הטובה, שייקרא השם ככתבו, ושיהיו השם והכסא שלמים.

משום כך יש שמוסיפים מיד לאחר שירת הים את המשפט הבא: "ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", כדי להדגיש מיד את הקשר שבין שירת הים לשמע ישראל.

וזו הכוונה לנאמר בסוף ברכת ברוך שאמר, "ונוזכיר שמך ונמליך כן מלכנו יחיד חי העולמים, מלך משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול". שבתחילה אנו רק מזכירים את שמו, כמ"ש חז"ל "זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור", שהשם הוא בהעלם, ורק מזכירים אותו בשם האדנות. לאחר מכן אנו ממליכים אותו בסוף שירת הים, ב"ה' ימלוך לע"ו' ובשאר פסוקי המלכויות, אולם לקראת ק"ש אנו כבר נכוון במחשבה את שמו הגדול*. ומשום כך בהקדמה לק"ש אנו מזכירים "כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו", שאנו מתקדמים לקראת הזכרת השם הגדול; וחוזרים שוב "וקרבתנו מלכנו לשמך הגדול סלה באמת, להודות לך וליחדך באהבה".

עתה "אין השם שלם ואין הכסא שלם". מהכסא חסרה האות אל"ף,

* כך הוא הפירוש בממור "נשמת כל חי תברך את שמך ה'". הנשמה יודעת את שם השם, שם ההוי-ה, אך "רוח כל בשר תפאר ותרומום את זכרך מלכנו", שכן הרוח היא במדרגה נמוכה ושייכת לגוף, היא עוסקת רק בזכרך.

ומהשם חסרות האותיות ו"ו וה"א, - או"ה - וזהו שאמר דוד "כי בחר ה' בציון או ה ל מ ו ש ב לו" (תהילים קלב, יג). "יאמר לעתיד כשהקב"ה יבחר בציון, אז ישב על כסא שלם, וזה לשון 'אוה', שהוא תשלום הכסא והשם. וכן אמר דוד ע"ה: 'האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה' (שם ט, ז). וכתוב 'וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו' (שם שם, ח). 'וה' לעולם ישב', הרי שהשם שלם. 'כונן למשפט כסאו', הרי הכסא שלם, ואז תהיה הממשלה לה' לבדו, כענין שנא' 'ונשגב ה' לבדו ביום ההוא' (ישעיהו ב, יא), וכתוב 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'" (רבינו בחיי, שמות יז, טז).

לג' האותיות החסרות ישנו צרוף נוסף: 'הוא'. וזהו שאנו אומרים אחר ק"ש של שחרית, כשכווננו על שלמות השם והכסא, "לדור ודור הו א קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת". אחרי המלחמה בעמלק מדור דור, אזי 'הוא' יהיה קיים, ואז שמו יהיה קיים וכסאו יהיה נכון, שהרי השם והכסא יהיו שלמים, וממילא תיכון מלכות ה' לעד.*

גאולת ישראל

עה"פ בתהילים "בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם" (עא, א) כתב הרמח"ל, כי משום שישאל תולים תקותם בה' בזמן הגלות, הם יהיו נגאלים. וממשיך שם הרמח"ל להסביר את הקשר שבין החסות בה' לחוסר הבושה. עניין הבושה נובע "מנהמא דכיסופא", כל מה שאדם מקבל בלא עמל אלא במתנה גורם לו בושה. אילו היה הקב"ה מזמן להם הגאולה בלא השתדלותם, היתה זאת חרפה, אבל עתה, כשישראל מקבלים הצרות באהבה, ובוטחים בה' למרות הצרות הקשות, זהו "התשלום" שאנו משלמים, ומכאן ואילך אין זו מתנת חנים - לכן "אל אבושה" (רמח"ל, ילקוט ידיעות האמת, חלק ב, ד).

מעין זה ביאר בסידור הגר"א שיח יצחק מאת הרב יצחק מלצן את הבקשה "ו לא נבוש לעולם ועד, כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו, נגילה

* ע"י בהרחבה לעיל במאמר 'יתגדל ויתקדש'.

ו נ ש מ ח ה בישועתך:

ויש לדייק, 'כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו', ולא אמר גם 'הגיבור', דהיינו, שאנו בעת הגלות עדיין, וישנם צרות, ואין רואים גבורתו, ואעפ"כ בטחנו בו, וע"כ הגאולה היא בדין, ומשום כך 'לא נבוש לעולם ועד כי בשם קדשך בטחנו'. ומתוך כך באה גם השמחה, שהרי אמרו 'איזהו עשיר השמח בחלקו, שנא' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך'. ואין הכוונה לאדם המסתפק במועט, שא"כ לא מובן מהו המקור שהביאו 'יגיע כפיך כי תאכל', אלא הכוונה שעשיר הוא זה ששמח בחלקו, היינו חלקו שלו, שהתייגע וזכה בו בדין ולא בחסד ובמתנה, ובזה אין בושה וקיימת שמחה. ולכן, אם בטחנו בך גם בזמן ההעלם, יותר לא נבוש כשתבוא הישועה, כי בדין קבלנו אותה וגם 'נגילה ונשמחה בישועתך', כי איזהו עשיר השמח בחלקו - חלקו שלו. וזוהי ההכנה לק"ש, שבברכת אהבה רבה, שאנו הולכים לייחד את שמו הגדול, שנקרא כפי שנכתב, ושיברכו על הרעה כמו על הטובה, ואז תבוא הישועה בזכות ולא בחסד, וממילא לא תהיה בושה ותהיה שמחה.

ולכן שרים בפורים "להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך", על יסוד הכתוב "בך חסיתי - אל אבושה". וכן הוא במדרש עה"פ "בך בטחו אבותינו - אלו מרדכי ואסתר, אליך זעקו ונמלטו - דברי הצומות וזעקתם. ולא יבושו - ליהודים היתה אורה ושמחה" (מדרש שוחר טוב, מזמור כב).

ירושלים - כעיר שחוברה לה יחדיו

תשלום השם והכסא יבא לידי ביטוי בירושלים הבנויה, כאשר ימחה זכר עמלק, "ואז יהיה השם שלם והכסא על השלמות, שהרי שלש אותיות שהן אל"ף ה"א וא"ו, הם תשלום השם והכסא, וע"ז אמר דוד ע"ה: 'כי בחר ה' בציון אוה למושב לו' (תהילים קלב, ג), יאמר: לעתיד כשהקב"ה יבחר בציון, אז ישב על כסא שלם, וזה לשון 'אוה', שהוא תשלום הכסא והשם, וכן אמר דוד ע"ה: 'האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה' (שם ט, ז). וכתוב 'וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו' (שם שם, ח). 'וה' לעולם

ישב', הרי שהשם שלם. 'כונן למשפט כסאו', הרי הכסא שלם. ואז תהיה הממשלה להשי"ת לבדו, כענין שנאמר 'ונשגב ה' לבדו ביום ההוא' (ישעיה ב, יא), וכתוב 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה' (עובדיה א, כא). 'והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' (זכריה יד, ט). (רבנו בחיי, סוף פ' בשלח כ"ל).

שם, בהר ציון, בירושלים, תתגלה מלכות ה' כאשר ישפטו את שרידי בית עשו, והיתה לה' המלוכה על כל האנושות, ואז יתגלה השם השלם והכסא השלם.

על גילוי זה התפלל בשעתו שלמה המלך, כאשר חנך את בית המקדש. בתוך תפילתו התייחס גם לאומות העולם, ושתיים היו בקשותיו:

א. וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא, ובא מארץ רחוקה למען ש מ ך . כי ישמעון את ש מ ך הגדול ואת ידך החזקה וזרועך הנטויה, ובא והתפלל אל הבית הזה. אתה תשמע השמים מכון שבתך, ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, למען ידעון כל עמי הארץ את ש מ ך , ליראה אותך כעמך ישראל, ולדעת כי ש מ ך נקרא על הבית הזה אשר בניתי. (מ"א ח, מא-מג)

ב. למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד (שם ש, ס).

הרי לנו שתי בקשות ביחס לאומות העולם. הראשונה היא גילוי השם, והשניה שלמות הכסא, אחדות ההנהגה, "כי ה' הוא האלקים".

שתי שלמויות אלו שביקש שלמה, יבואו לידי ביטוי בשמותיה של ירושלים.

"ושם העיר מיום ה' שְׁמָה" (יחזקאל מח, לה), ודרשו חז"ל: אל תקרי שְׁמָה' אלא שְׁמָה' (ב"ב עה ע"ב). ובאמת שני השמות חד הם, שבפשוטו של מקרא נאמר ששמה של ירושלים הוא "ה' שְׁמָה", היינו "עד עולם לא תסור עוד שכינתו מן העיר, אבל תהיה שמה, ונקרא כן שם העיר לאות". וע"ז אמרו בגמ' שה' הוא שמה של העיר, וזה מפני שאכן ה' מצוי שם.

ועוד שם ייקרא לה לירושלים לעתיד לבוא, "בעת ההיא יקראו לירושלים

כ ס א ה ' " (ירמיהו ג, ז). הרי לנו שתי שמות לירושלים, ע"פ שתי השלמויות - שלמות השם ושלמות הכסא - ה' שמה, וכסא ה' שמה.

ותהליך זה של המלכת ה' שיושלם בבניין ירושלים, החל בקריעת ים סוף, בשירת הים, כשאמרו ישראל "ה' ימלוך לעולם ועד", אלא שאז היתה ההמלכה לוקה בחסר, שהרי לא אמרו 'ה' מְלֹךְ' אלא 'ימלוך', לעתיד לבא, משום שעדיין היה שעבוד מלכויות ורוע שולט בעולם, והרי מיד בא עמלק להלחם עמם. ומשום כך אנו מסיימים את שירת הים בפסוקים שהוסיפו חז"ל, "כי לה' המלוכה" - על ישראל, "ומושל בגויים" - על אומה"ע. אך לעתיד לבא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ואז "והיתה לה' המלוכה" - גם על אומה"ע.

זהו שדרשו חז"ל עה"פ "נכון כסאך מאז מעולם אתה", שאעפ"י ש'מעולם אתה', מ"מ 'נכון כסאך מאז' - מ'אז ישיר'. שמ'אז ישיר' החלה מלכות ה' להתכונן בארץ. וכיון שתהליך זה יושלם בירושלים, הרי סוף מעשה במחשבה תחילה, וע"כ נעצו חז"ל את קריעת הים בירושלים, וכך אמרו: בזכות ירושלים אני קורע לכם את הים, שנא' 'עורי עורי לבשי עוזך ציון, לבשי בגדי תפארתך ירושלים' (ישעיהו נב, א), ואומר 'עורי עורי לבשי עוז זרוע ה', עורי כימי קדם דורות עולמים, הלא את ה י א ה מ ח ר ב ת י ם וגו', דרך לעבור גאולים' (שם נא, ט-י). שבזכותך נחרב הים בשעתו, כדי שיוחל לקרוא בשם ה' ולהשלימו בירושלים.

וכשירושלים תקרא כ ס א ה', תתפשט השפעתה על הארץ כולה, ואז תהיה "מדינה זו, היא מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כ ס א ה' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ה' אחד ושמו אחד" (אורות, עמ' קס).

"תנא ר' אליעזר בן יעקב אומר, עתידה ירושלים להיות רמה ועולה, רמה ועולה, עד שמגעת לכסא הכבוד" (ילק"ש ישעיהו, רמז תעב).